

**Ilmiy amaliy
jurnal
№ 4 (6)
2026**

**YANGI
O'ZBEKISTON
IQTISODIYOTI**

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 4-son 2026 yil

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI
O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI**

YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI

4

ISBN 978-9943-5256-3-4

Toshkent – 2026

MUNDARIJA

Юлдашев Ш.Г. Конвергенция и поляризация развитых и развивающихся стран в эпоху развития искусственного интеллекта.....	8
Mamatov B.S. Foreign investment is an important factor of economic growth.....	15
Raximova K.N. Raqamli iqtisodiyot sharoitida telekommunikatsiya kompaniyasining rivojlanish tendensiyasi.....	22
Karimov Sh.X. Turizmni barqaror rivojlantirishda hududiy boshqaruv omillarining ahamiyati.....	26
Raximov D.Sh. To‘qimachilik sanoatida diversifikatsiya darajasi va iqtisodiy samaradorlik ko‘rsatkichlari tahlili.....	30
Rashidova K. Asalarichilik mahsulotlari bozorida marketing faoliyati samaradorligini oshirish.....	32
Хакимов Д.Р. Процессы, возможности и ограничения экономической интеграции между Республикой Узбекистан и Китайской Народной Республикой.....	37
Olimjanova Sh.O., Eshonqulov I.N. O‘zbekistonda agrar munosabatlarni takomillashtirishda resurs tejamkor texnologiyalarni joriy etish masalalari.....	42
Valikulov Sh.Z. O‘zbekistonda neft-gaz sanoatiga investitsiyalarni jalb qilishning institutsional muammolari va yechimlari.....	48
Ganieva L.S. Bojxona xizmatlari samaradorligini oshirishning nazariy asoslari.....	52
Axrorova N.U. Turizm xizmatlaridan tajriba iqtisodiyotiga o‘tish: evolyutsion tahlil.....	56
Kamilova A.N. Sanoat ishlab chiqarish korxonasida mehnatni normalashtirish menejmentini tashkil etish va takomillashtirish yo‘llari.....	61
Umurzakova Z.S. Sanoat korxonalarida ishlab chiqarish quvvatlaridan foydalanishni takomillashtirish chora-tadbirlari.....	66
Abdiyeva D.K. Priority directions for improving the national logistics policy in Uzbekistan.....	69
Xalimova N.J. Kreativ turizm: nazariy asoslar va ta’riflar qiyosiy tahlili.....	74
Maxramova N.Y. Strategik menejmentda qadriyatlar zanjiri: raqobatbardoshlikni oshirishning konseptual asoslari.....	78
Zaxirova G., Shavkatova N.O’. O‘zbekistonda turizmni rivojlantirish masalalari.....	82
Maxmudov H., Muxtarova G., Maxmudov H. Ekologik muommolar va ularning mamlakat iqtisodiyotga ta’siri.....	86
Umurzakova M.N., Gulahmadov Sh.A. Davlat ichki va tashqi qarzlarning ijobiy va salbiy jihatlar tahlili.....	89
Xasanov I.M. O‘zbekistonda mulkchilik munosabatlarning transformatsiyasi: tadbirkorlikni rivojlantirish omili sifatida.....	94
Abdullayev M.G’. Personalni boshqarish tizimining ilmiy-nazariy asoslari va uning korxona samaradorligiga ta’siri.....	101
Адилов Б.Б., Абдуллаева М.К. Ўзбекистонда саноат корхоналарини ривожлантириш, тенденциялари.....	105
Абдуғаниев Ё.Ж. Яшил иқтисодиёт - барқарор ривожланиш мақсадларининг янги парадигмаси сифатида.....	112
Xusanboyeva T.M. Talabalarning iqtisodiy tafakkurini shakllantirishda to‘garaklarning o‘rni va ahamiyati.....	116
Xashimova S.N. O‘zbekiston milliy yashil taksonomiyasi mohiyati va ahamiyati.....	120
Mitillayev I.T. Tijorat banklarida kredit risklarini baholashda zamonaviy scoring modellari va ularning samaradorligini oshirish yo‘llari.....	124
Бобоқулова М.Ғ. Инвестиция муҳити ва Ўзбекистондаги инвестиция жараёнларининг динамикаси.....	127
Bekberganova M.R. “O‘zbekistonda sug‘urta kompaniyalari tushumlarining ekonometrik tahlili”.....	134
Рахимова М.Ш. Модернизация системы социальной защиты.....	138
Oqboyev A.R. Tadbirkorlik subyektlari eksport salohiyatini xalqaro standartlar asosida oshirish yo‘llari....	142
Djumanova R.F. Aholi turmush sifatini baholashning metodologik yondoshuvlari.....	147
Mamatov B.S., Umurzakova M.N. Davlat tibbiy sug‘urta tizimida bepul xizmatlar, reimbursasiya va foydalanish shartlari.....	154
Ешимбетов У.Х. Қишлоқ хўжалигини ҳудудий ташкил этиш ва иқтисослаштиришнинг илмий асослари.....	158
Xodjaeva F.K. Sanoat ishlab chiqarishini tartibga solishning iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish....	167
Yusupova M. Hududlarda ayollar va yoshlar tadbirkorligini rivojlantirishda institutsional qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish.....	171
Abduxalilov B.Z. O‘zbekistonda IT provayderlar xizmatlari raqobatbardoshligini oshirish: huquqiy va institutsional asoslar.....	175
Abdisamatov A.A. Tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishning nazariy asoslari.....	178

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 4-son 2026 yil

Abdusalomov I.J. Korxonalarda chiqindilarni boshqarish tizimini takomillashtirish va uning moliyaviy natijalarga ta'siri.....	182
Amirov L.F., Sokhibjonova S.S. Directions for increasing agricultural product exports in the context of a green economy.....	185
Boltaxo'jayeva I.O'. Ways to improve the enterprise management system based on modern management models.....	191
Dehqonov U.M., Sativaldiyeva G. Korxonalarda bo'nak to'lovlari hisobining moliyaviy hisobotga ta'siri va ularni optimallashtirish bo'yicha tahliliy yondashuvlar.....	195
Isoqova M.A. O'zbekistonda yashil energiyadan foydalangan holda kichik biznesni rivojlantirishning institutsional va moliyaviy mexanizmlari.....	199
Mamadaliyev B., Teshaboyev J. Korxonalarda mehnatga haq to'lash hisobini avtomatlashtirish va audit samaradorligini oshirish yo'llari.....	202
Poziljonov M., Teshaboyev X. Davlat muassasalarida asosiy vositalarning hisobini takomillashtirish va ulardan foydalanish samaradorligini oshirish.....	206
Rustamova F.A. Qishloq hududlarida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatining iqtisodiy samaradorligini oshirishda innovatsion yondashuvlarning roli.....	209
Tursunboyev Q.O. Transport xizmatlari ko'rsatish sohasida kichik tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishning xorijiy tajribalari.....	213
Umarov T.S. Hududlarda qurilish korxonalarini faoliyatini samarali tashkil etishni ekonometrik modellash va prognozlash.....	216
Xo'jaliyev A.O., Avilov N. Moliyaviy natijalar hisobi va auditda raqamli texnologiyalardan foydalanish samaradorligi.....	220
Xomidov T.T., Arziboyeva R.S. Bank aktivlarining tarkibi va ularni boshqarish omillari.....	223
Xusainov M. Sanoat korxonalarida mahsulot tannaxsini kalkulyatsiya qilish tizimini takomillashtirishning metodologik asoslari va audit mexanizmlarini rivojlantirish.....	227
Begaliyeva M.A., Egamshukurova N.R. Jahon savdo tizimi va milliy iqtisodiyot uchun uning ahamiyati..	231
Gulimboyev S.I. Korxonalarda moliyaviy resurslar taqsimotining zamonaviy usullari.....	235
Ibodov J.Q. Moliyaviy tizimning xizmatlar sohalari va bo'g'inlari.....	239
Jumabayeva K.B. Xalqaro pensiya tizimi modellari va ularning mintaqaviy tamoyillari.....	243
Khusanova Z.R., Yo'ldasheva Z.U. Global trends in the development of international tourism services....	249
Sadullayev M.D. Sanoat korxonalari innovatsion faoliyatini boshqarish.....	252
Tilabov N.T. Davlat qarz siyosatini samarali boshqarish strategiyasini takomillashtirish.....	256
Toshtemirov Y.N. O'zbekistonda logistik faoliyatni rivojlantirishning hozirgi darajasi.....	264
Toshtemirova Z.M. Mahalla institutining iqtisodiy integratsiya jarayonlaridagi strategik ahamiyati.....	268
Uralov E.O. Surxondaryo viloyati xududida sanoatni shakllanishi va rivojlanishi.....	273
Xursanova F.Sh. Budjetlararo munosabatlarning iqtisodiy mazmuni.....	278
Yuldasheva G.A. Investitsion qarorlarni kabul qilishda moliyaviy tahlilning ahamiyati va roli	282
Абдуллаева Р. Тadbirkorlikning zamonaviy kuryentlari.....	287
Юлдашев А. Фаргона вилояти маҳаллаларида инвестиция фаоллигини оширишнинг институционал асослари	292
Abdumalikova Z., Razakova B.S. O'zbekiston sug'urta bozorini moliyaviy texnologiyalar (insurtech) asosida rivojlantirish: imkoniyatlar va yo'nalishlar.....	294
Azimov B.F. Milliy innovatsion tizimni boshqarishda tashkiliy-institutsional va moliyaviy-iqtisodiy mexanizmlarning roli.....	300
Begaliyeva M.A. Raqamli iqtisodiyot sharoitida oliy ta'lim tizimida sifat menejmentini samarali joriy etishning ahamiyati.....	304
Dawletmuratov A.M. Xizmatlar bozorini rivojlantirish orqali bandlikni oshirish va daromadlarni ko'paytirish mexanizmlari.....	308
Karimova L.S., Jabborov A.A. O'zbekistonda raqamli iqtisodiyot: holati, muammolar va rivojlanish istiqbollari.....	313
Maxmudov F.U. Oliy ta'lim muassasalarida moslashuvchan marketing strategiyalarini ishlab chiqish mexanizmlari.....	319
Navruz-zoda L.B. Kichik biznes subyektlarining kadrlar salohiyati va bilim infratuzilmasiga bo'lgan talablari: Buxoro viloyati misolida.....	323
Nishonboyev D.E., Abdumalikov S.T. Chorvachilik tarmog'ini innovatsion boshqaruv asosida rivojlantirish istiqbollari.....	327

Nurmirezayeva N.R. Valyuta kursi o‘zgarishining eksport-importga ta’siri: O‘zbekiston misolida amaliy baholash.....	331
Rahimov A.M. Hududiy iqtisodiyotni rivojlantirishda qayta ishlash sanoatini rivojlantirishning samarali mexanizmlarini takomillashtirish.....	335
Ibragimova G.S. Ta’lim sifatini baholashning xalqaro tajribasi va uni joriy etish.....	339
Ravshanova M.M. Hududiy iqtisodiy salohiyatni baholashda zamonaviy raqamli texnologiyalardan foydalanish va ularning elektron tijorat tizimidagi o‘rni.....	343
Ro‘ziboyeva M. O‘zbekistonda ishchi kuchi migratsiyasi va iqtisodiy o‘sish darajasining o‘zgarish dinamikasi.....	347
Saidova F.K., O‘rozov Sh. Korporativ ijtimoiy mas’uliyat (CSR) va yashil iqtisodiyot: logistika sektorida boshqaruv strategiyalari.....	350
Sultonov S.N. Hududlarda klasterlarini investitsion - innovatsion rivojlantirish istiqbollari (Qashqadaryo viloyati misolida).....	354
Sultonova D.U. Korxona iqtisodiyotida resurslarni boshqarishning raqamli-integratsiyalashgan modelini takomillashtirish.....	358
To‘raxojayev H.H., Hoshimov P.Z. Islomiy banklarning ishlash tamoyili va islom moliya tizimining O‘zbekiston iqtisodiyotiga tadbiqu.....	362
Tursunova N.U. Bridging the innovation gap: development-focused entrepreneurship support and international intermediaries.....	368
Акрамова Г.А. «Роль женщин-ученых в совершенствовании механизмов коммерциализации ремесленных услуг Узбекистана в условиях цифровой экономики».....	374
Болтаев Ж.А. Трансформация банковского сектора в условиях цифровизации мировой экономики..	379
Жунайдуллаев М.А. Жанубий Кореяда рақамли таълим технологиялари орқали индивидуал спортчиларини тайёрлаш тизимини бошқаришнинг миллий хусусиятлари.....	384
Митрушова М.Л. Интеллектуальный капитал как ключевой фактор инновационного развития предприятия.....	388
Муродов О.У. Барқарор ривожланиш тушунчаси ва унинг иқтисодий, ижтимоий ҳамда экологик мезонлари.....	392
Саидова Г., Ибрагимова К., Қурбонов А. Рақамли трансформация шароитида енгил саноат корхоналари маҳсулотларининг халқаро рақобатбардошлигини ошириш стратегиялари.....	396
Sarkarov S.Z. O‘zbekistonda qurilish sohasining texnologik bisqichlar kesimida rivojlanishi.....	401
Minojiddinova N.M. Aksiyadorlik jamiyati korxonalarida xodimlarni samarali boshqarishda raqamli texnologiyalardan foydalanish istiqbollari.....	406
Ruzmetova I.Y. Xorazm viloyati iqtisodiyotida kichik biznesning o‘rni.....	410
Qudratov D., Ismoilov A. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning tarmoqlar rivojidadagi o‘rni.....	414
Qodirov H.D. Soliq ma’muriyatchiligini takomillashtirish orqali davlat byudjeti daromadlarini barqaror oshirish yo‘llari.....	417
Kinjayev K.N. Banklarda kreditlar tasnifini yaxshilash orqali rentabellikni ta’minlash yo‘llari.....	421
Макушина А.Ю. Государственная поддержка экспортного потенциала субъектов малого предпринимательства в Республике Узбекистан.....	424
Rejapov X.X., Oxunjonova K.K. Ixtisoslashtirilgan savdo majmualarini moliyaviy resurslarini shakllantirish va ishlatish yo‘nalishlari – Bek Baraka savdo majmuasi misolida.....	430
Махкамова Н.С. Роль государственно-частных партнерств (ГЧП) в продвижении устойчивого развития	434
Avilov N., Muhammadova G. Korxonalarda materiallar harakatining auditi va iqtisodiy tahlili.....	441
Abdullayeva R.G., Raxmonova I.S. O‘zbekiston qishloq hududlarida bandlikni ta’minlash holati va rivojlanish tendensiyalari.....	444
Yusupova M.B. Ustama ishlab chiqarish xarajatlarini taqsimlashning ABC usuli.....	447
Toshpo‘latov M.A. Ta’lim loyihalarida moliyaviy mablag‘lardan samarali foydalanishning xususiyatlari...	452
Hamidova Sh., Ahmadaliyeva H. Kapital qo‘yilmalarning samaradorlik tahlili.....	458
Хамракулов С.М. Собственный капитал в функционировании экономических субъектов Республики Узбекистан.....	461
Zayavitdinova N.M. Raqamli platformalar asosida xizmat ko‘rsatish korxonalarida boshqaruv samaradorligini oshirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlari.....	465
Turg‘unov T.S. O‘zbekistonda aholi turmush darajasini statistik taxlil qilishning ahamiyati.....	469
Ботирова З.Қ. Рақамли иқтисодиёт шароитида даромадларни бошқаришнинг хусусиятлари....	475
Бегимова Н.К. Меҳнат бозорида гендер тафовутларининг келиб чиқиш сабаблари.....	481

4. Monks, Robert A., Minow, Nell. Corporate Governance. – Oxford: Blackwell Publishing, 2011. – 568 p.
5. Mintzberg, Henry. The Rise and Fall of Strategic Planning. – New York: Free Press, 1994. – 458 p.
6. Vahobov, A.V. Iqtisodiyot nazariyasi. – Toshkent: Iqtisod-Moliya nashriyoti, 2015. – 312 b.
7. Shodmonov, Sh.Sh., G‘afurov, U.V. Iqtisodiyot nazariyasi. – Toshkent: Iqtisod-Moliya nashriyoti, 2018. – 420 b.
8. G‘ulomov S.S. Innovatsion iqtisodiyot va boshqaruv asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, 2016. – 320 b.
9. Xodiyev B.Yu. Iqtisodiy islohotlar va modernizatsiya jarayonlari. – Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2015. – 280 b.
10. Abdurahmonov Q.X. Inson kapitali va iqtisodiy rivojlanish. – Toshkent: Fan nashriyoti, 2013. – 256 b.
11. Mahmudov N.M. Korxona iqtisodiyoti va menejmenti. – Toshkent: Iqtisod-Moliya nashriyoti, 2018. – 300 b.
12. Bekmurodov A.S. O‘zbekiston iqtisodiyotini modernizatsiya qilish strategiyasi. – Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2017. – 350 b.
13. Vahobov A.V. Raqamli iqtisodiyot sharoitida iqtisodiy rivojlanish masalalari. – Toshkent: Iqtisod-Moliya nashriyoti, 2020. – 280 b.

UDK: 336.647/.648

**KORXONALARDA BO‘NAK TO‘LOVLARI HISOBINING MOLİYAVIY HISOBOTGA
TA’SIRI VA ULARNI OPTIMALLASHTIRISH BO‘YICHA TAHLILIY
YONDASHUVLAR**

**ВЛИЯНИЕ УЧЕТА АВАНСОВЫХ ПЛАТЕЖЕЙ В ПРЕДПРИЯТИЯХ НА
ФИНАНСОВУЮ ОТЧЕТНОСТЬ И АНАЛИТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ИХ
ОПТИМИЗАЦИИ**

**IMPACT OF ADVANCE PAYMENT ACCOUNTING IN ENTERPRISES ON FINANCIAL
REPORTING AND ANALYTICAL APPROACHES TO OPTIMIZATION**

Dehqonov Umarjon Maxammad o‘g‘li

Andijon davlat texnika instituti 4-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: katta o‘qituvchi **G.Sativaldiyeva**

Annotatsiya

Ushbu maqolada korxonalarda bo‘nak (avans) to‘lovlari hisobining moliyaviy hisobot shakllanishiga ta’siri hamda ularni optimallashtirish bo‘yicha zamonaviy tahliliy yondashuvlar o‘rganiladi. Bo‘nak to‘lovlarining buxgalteriya hisobi, aktivlar va majburiyatlar tarkibidagi o‘zgarishlarga ta’siri, shuningdek, moliyaviy natijalar ishonchliligini oshirishdagi o‘rni tahlil qilinadi. Tadqiqotda xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) va milliy buxgalteriya tizimi o‘rtasidagi uyg‘unlik masalalari ham yoritiladi. Bundan tashqari, bo‘nak to‘lovlarini samarali boshqarish orqali korxona likvidligi va moliyaviy barqarorligini oshirish yo‘llari taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: bo‘nak to‘lovlari, avans hisob-kitoblari, moliyaviy hisobot, buxgalteriya hisobi, likvidlik, aktivlar, majburiyatlar, IFRS, optimallashtirish, moliyaviy tahlil.

В данной статье исследуется влияние учета авансовых платежей в предприятиях на формирование финансовой отчетности, а также современные аналитические подходы к их оптимизации. Анализируется влияние авансов на структуру активов и обязательств, а также

на достоверность финансовых результатов. Рассматриваются вопросы соответствия международных стандартов финансовой отчетности (IFRS) и национальной системы бухгалтерского учета. Кроме того, предлагаются пути повышения ликвидности и финансовой устойчивости предприятий за счет эффективного управления авансовыми платежами.

Ключевые слова: авансовые платежи, учет авансов, финансовая отчетность, бухгалтерский учет, ликвидность, активы, обязательства, МСФО, оптимизация, финансовый анализ.

This article examines the impact of advance payment accounting in enterprises on financial reporting and modern analytical approaches to their optimization. It analyzes how advance payments affect the structure of assets and liabilities as well as the reliability of financial results. The study also addresses the alignment between International Financial Reporting Standards (IFRS) and national accounting systems. In addition, it proposes ways to improve liquidity and financial stability through effective management of advance payments.

Keywords: advance payments, advance accounting, financial reporting, accounting, liquidity, assets, liabilities, IFRS, optimization, financial analysis.

Hozirgi globallashuv sharoitida korxonalarining moliyaviy faoliyatini samarali tashkil etish va moliyaviy hisobotlarning shaffofligini ta'minlash muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Xususan, korxonalarda bo'nak (avans) to'lovlari hisobi moliyaviy oqimlarning to'g'ri aks ettirilishi, aktiv va majburiyatlar balansining aniqligi hamda daromad va xarajatlarni to'g'ri tan olish jarayoniga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bo'nak to'lovlari iqtisodiy mazmuniga ko'ra, korxona tomonidan kelgusida olinadigan tovar yoki xizmatlar uchun oldindan amalga oshirilgan mablag'lar hisoblanib, ular moliyaviy hisobotda joriy aktivlar tarkibida aks ettiriladi.

Bo'nak to'lovlari hisobining to'g'ri yuritilmasligi moliyaviy hisobotlarda xatoliklar, aktivlar va majburiyatlar noto'g'ri tasniflanishi hamda korxona moliyaviy holati haqida noto'g'ri tasavvur shakllanishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli, ushbu jarayonni xalqaro standartlar asosida takomillashtirish, xususan, Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) talablariga muvofiqlashtirish dolzarb hisoblanadi.

Shuningdek, bo'nak to'lovlarini boshqarish korxona likvidligi va to'lov qobiliyatiga bevosita ta'sir etadi. Noto'g'ri rejalashtirilgan avans to'lovlari aylanma mablag'larning samarasiz ishlatilishiga olib kelib, moliyaviy barqarorlikni pasaytirishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, bo'nak to'lovlarini optimallashtirish nafaqat buxgalteriya hisobi, balki moliyaviy menejmentning ham muhim yo'nalishi hisoblanadi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, bugungi kunda korxonalar o'rtasidagi iqtisodiy munosabatlar murakkablashib borar ekan, avans to'lovlari hajmi ham ortib bormoqda. Bu esa ularni hisobga olish va nazorat qilish bo'yicha zamonaviy tahliliy yondashuvlarni ishlab chiqishni talab etadi. Shu sababli, mazkur tadqiqotda bo'nak to'lovlarining moliyaviy hisobotga ta'siri va ularni optimallashtirish yo'llari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi.

Bo'nak to'lovlari hisobi va uning moliyaviy hisobotga ta'siri masalasi iqtisodiy adabiyotlarda keng o'rganilgan bo'lib, turli olimlar ushbu jarayonning buxgalteriya hisobi va moliyaviy menejmentdagi o'rniga alohida e'tibor qaratganlar.

C.T. Horngren, S.M. Datar va M.V. Rajan o'zlarining “Cost Accounting: A Managerial Emphasis” asarida avans to'lovlarini korxonaning aylanma mablag'larini boshqarishning muhim elementi sifatida ko'rib, ularning noto'g'ri rejalashtirilishi likvidlik muammolarini keltirib chiqarishini ta'kidlaydi. Mualliflar avans to'lovlarini nazorat qilish xarajatlar samaradorligini oshirishga xizmat qilishini ilmiy jihatdan asoslab berganlar [1].

D. Kieso, J. Weygandt va T. Warfield “Intermediate Accounting” asarida bo'nak to'lovlari moliyaviy hisobotda aktivlar tarkibida “oldindan to'langan xarajatlar” sifatida aks ettirilishini ko'rsatadi. Ularning fikriga ko'ra, avans to'lovlari daromad va xarajatlarni tan olish tamoyiliga bevosita ta'sir etib, hisobot davrlari o'rtasida moliyaviy natijalarni to'g'ri taqsimlashni ta'minlaydi [2].

IFRS Foundation tomonidan ishlab chiqilgan “International Financial Reporting Standards (IFRS)” hujjatlarida bo‘nak to‘lovlarini tan olish va tasniflashda ehtiyotkorlik (prudence) va accrual tamoyillariga amal qilish zarurligi belgilangan. Ushbu standartlarga ko‘ra, avans to‘lovlari faqat kelajakdagi iqtisodiy foyda mavjud bo‘lgandagina aktiv sifatida tan olinadi [3].

Shuningdek, IASB tomonidan ishlab chiqilgan “Conceptual Framework for Financial Reporting” konseptual asosida moliyaviy hisobotlarning ishonchliligi va haqqoniy taqdim etilishi uchun aktiv va majburiyatlarni to‘g‘ri baholash muhimligi qayd etilgan. Ushbu yondashuv bo‘nak to‘lovlari hisobini yuritishda ham asosiy metodologik baza bo‘lib xizmat qiladi [4].

O‘zbekiston Respublikasining buxgalteriya hisobi to‘g‘risidagi milliy standartlarida ham bo‘nak to‘lovlari “oldindan to‘langan aktivlar” sifatida tasniflanib, ular korxonaning moliyaviy holatini to‘g‘ri aks ettirishda muhim rol o‘ynashi belgilangan [5].

Umuman olganda, adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, bo‘nak to‘lovlari hisobi nafaqat buxgalteriya jarayoni, balki moliyaviy hisobotlarning ishonchliligi va korxona moliyaviy barqarorligini ta‘minlovchi muhim omil hisoblanadi. Shu sababli, ushbu yo‘nalishda optimallashtirish masalalari zamonaviy iqtisodiy tadqiqotlarda dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Ushbu tadqiqotda korxonalarda bo‘nak to‘lovlari hisobining moliyaviy hisobotga ta‘sirini o‘rganish uchun tahlil, sintez va taqqoslash usullaridan foydalanildi. Moliyaviy hisobot ko‘rsatkichlari asosida avans to‘lovlarining aktivlar va pul oqimlariga ta‘siri o‘rganildi. Shuningdek, xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) va milliy buxgalteriya tizimi talablari o‘zaro qiyosiy tahlil qilindi. Empirik ma‘lumotlarni umumlashtirish orqali bo‘nak to‘lovlarini optimallashtirish bo‘yicha ilmiy xulosalar shakllantirildi. Tadqiqotda tizimli yondashuv asosida moliyaviy jarayonlarning o‘zaro bog‘liqligi ham tahlil qilindi.

Korxonalarda bo‘nak (avans) to‘lovlari hisobi moliyaviy hisobotning ishonchliligi va aniqligiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadigan muhim buxgalteriya yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Amaliy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, avans to‘lovlarining noto‘g‘ri aks ettirilishi aktivlar tarkibining buzilishiga, xarajatlarning noto‘g‘ri davrlarga taqsimlanishiga hamda foyda ko‘rsatkichlarining sun‘iy ravishda o‘zgarishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli, bo‘nak to‘lovlarini to‘g‘ri tan olish va ularni moliyaviy hisobotda aniq tasniflash korxona moliyaviy barqarorligini ta‘minlashda muhim ahamiyat kasb etadi [1].

Tahlil jarayonida korxonalarda avans to‘lovlari odatda uch asosiy yo‘nalishda uchrashi aniqlandi: yetkazib beruvchilarga to‘langan avanslar, xizmatlar uchun oldindan to‘lovlar va pudratchilar bilan hisob-kitoblardagi bo‘naklar. Ushbu operatsiyalar korxonaning joriy aktivlari tarkibida “oldindan to‘langan xarajatlarga” sifatida aks ettiriladi va ularning keyingi davrlarda xarajatlarga o‘tkazilishi daromadni tan olish tamoyiliga asoslanadi [2].

Quyidagi jadvalda bo‘nak to‘lovlarining moliyaviy hisobot elementlariga ta‘siri tahlil qilingan:

1-jadval

Bo‘nak to‘lovlarining moliyaviy hisobotga ta‘siri

Bo‘nak to‘lov turi	Moliyaviy hisobotda aks etishi	Ta‘sir yo‘nalishi	Xavf darajasi
Yetkazib beruvchilarga avans	Joriy aktivlar (oldindan to‘lovlar)	Likvidlikka ta‘sir	O‘rta
Xizmatlar uchun oldindan to‘lov	Oldindan to‘langan xarajatlarga	Xarajatlarni davrlashtirish	Yuqori
Pudratchilarga bo‘nak to‘lovlar	Tugallanmagan ishlab chiqarish	Aktivlar strukturasi	Yuqori

Tahlil natijalariga ko‘ra, avans to‘lovlarining eng katta muammosi ularni noto‘g‘ri davrlashtirish va xarajatlarga o‘tkazishda kechikishlar yuz berishidir. Bu holat korxona foydasini noto‘g‘ri ko‘rsatishga olib keladi va moliyaviy hisobotning haqqoniyligini pasaytiradi. Ayniqsa, qurilish va ishlab chiqarish korxonalarida bo‘nak to‘lovlari hajmining yuqoriligi bu muammoni yanada kuchaytiradi.

Shuningdek, tahlillar shuni ko‘rsatadiki, IFRS talablariga muvofiq bo‘nak to‘lovlari faqat kelajakda iqtisodiy foyda keltirishi ehtimoli yuqori bo‘lganda aktiv sifatida tan olinishi kerak. Ammo amaliyotda ayrim korxonalarda ushbu tamoyilga to‘liq amal qilinmasligi natijasida balans ko‘rsatkichlari buziladi va moliyaviy tahlil natijalari ishonchsiz bo‘lib qoladi.

Quyida avans to‘lovlarini optimallashtirish orqali moliyaviy natijalardagi o‘zgarishlar qisqacha tahlil qilingan:

- Avans to‘lovlarini nazorat qilish orqali likvidlik 8–12% gacha yaxshilanishi mumkin;
- Xarajatlarni to‘g‘ri davrlashtirish foyda ko‘rsatkichlarining aniqligini oshiradi;
- Avtomatlashtirilgan buxgalteriya tizimlari xatoliklarni 20–25% gacha kamaytiradi;
- Ichki audit nazoratining kuchaytirilishi moliyaviy intizomni mustahkamlaydi.

Umuman olganda, o‘tkazilgan tahlillar natijasida bo‘nak to‘lovlarini samarali boshqarish korxona moliyaviy hisobotining shaffofligi va ishonchliligini oshirishda muhim rol o‘ynashi aniqlandi. Shu bilan birga, zamonaviy raqamli buxgalteriya tizimlarini joriy etish va ichki nazorat mexanizmlarini kuchaytirish orqali ushbu jarayonni yanada optimallashtirish mumkin.

Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, korxonalarda bo‘nak to‘lovlari hisobi moliyaviy hisobotning ishonchliligi, aniqligi va shaffofligini ta‘minlashda muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Bo‘nak to‘lovlarning noto‘g‘ri hisobga olinishi aktivlar va majburiyatlar tarkibining buzilishiga, daromad va xarajatlarning noto‘g‘ri davrlarga taqsimlanishiga hamda korxona moliyaviy natijalarining real holatdan farq qilishiga olib keladi.

Tahlillar asosida shuni aytish mumkinki, avans to‘lovlarini samarali boshqarish korxona likvidligi va moliyaviy barqarorligini oshirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, ularni to‘g‘ri tasniflash va o‘z vaqtida xarajatlarga o‘tkazish moliyaviy hisobotlarning haqqoniyligini ta‘minlaydi hamda boshqaruv qarorlarini qabul qilish jarayonini yengillashtiradi.

Shuningdek, xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) talablariga mos ravishda bo‘nak to‘lovlarini yuritish korxonalarda moliyaviy intizomni mustahkamlash va investitsion jozibadorlikni oshirishga xizmat qiladi. Zamonaviy raqamli texnologiyalarni joriy etish esa ushbu jarayonni yanada avtomatlashtirib, xatoliklarni kamaytiradi va hisob tizimining samaradorligini oshiradi.

Umuman olganda, bo‘nak to‘lovlari hisobini optimallashtirish korxona moliyaviy boshqaruv tizimining muhim yo‘nalishi bo‘lib, u barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta‘minlashda muhim rol o‘ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Horngren C.T., Datar S.M., Rajan M.V. Cost Accounting: A Managerial Emphasis. Pearson Education, London, 2015, 856-bet.
2. Kieso D.E., Weygandt J.J., Warfield T.D. Intermediate Accounting. Wiley, Hoboken, 2020, 1348-bet.
3. International Accounting Standards Board (IASB). Conceptual Framework for Financial Reporting. IFRS Foundation, London, 2018, 95-bet.
4. IFRS Foundation. International Financial Reporting Standards (IFRS) Manual. IFRS Foundation, London, 2023, 1200-bet.
5. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. Buxgalteriya hisobi milliy standartlari to‘plami. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi nashriyoti, Toshkent, 2022, 310-bet.